

LÄROVERKEN OCH PROGRESSIVISMEN

Bert Mårald

Recension av Samuelsson, Johan (2021). *Läroverken och progressivismen. Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950*. Nordic Academic Press.

Under parallellskolesystemets tid sågs folkskola och läroverk som kontrasterande skolformer. Läroverken, med rötter så långt tillbaka som medeltidens katedralskolor och 1600-talets stiftsgymnasier traderade ett allmänbildande kulturarv. I sin metodik uppfattades de som gammalmodigt slentrianmässiga. Katederundervisning utifrån modellen läxa, förhör, ny läxa med frågor och svar- metoden dominerade. Läroverkskulturen kunde som i Skaraadjunkten Hugo Swenssons romaner glorifieras eller tvärtom som i Ingmar Bergmans och Alf Sjöbergs 40-talsfilm *Hets* demoniseras. Inom folkskollärkåren, inriktad på medborgarfostran i symbios med folkrörelser och demokratisträvanden mötte reformpedagogiska idéer med utrymme för elevaktivitet större gensvar. Det var en reaktion gentemot katekesrabblande, mekanisk minnesinlärnning och ensidig grammatik- och årtalsexercis. Skolan borde, hette det, mer likna ett laboratorium än auditorium. I den myllan uppstod vad som benämns folkskoleprogressivism.

Är bilden så ensidig som den utmålats eller var skillnaden mellan skolformerna mindre iögonfallande? Nästlade sig manne progressivismen in även på läroverken är den fråga Karlstadshistorikern Johan Samuelsson ställer i studien *Läroverken och progressivismen. Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950*. Ambitionen är att revidera, åtminstone nyansera gängse uppfattning. Konkreta exempel för att stödja sin tes hämtar han främst från historieämnet. För att perspektivet skall bli klassrumsnära utnyttjas lärarnas egna redogörelser för sin undervisning. Tidsmässigt ligger fokus på mellan-

krigstiden, uträckt fram till besluten om enhets- och grundskola. En huvudkälla utgör de lärarberättelser som 1946 års skolkommision lät samla in. I Samuelssons målsättning ingår att inte bara rang- och provårsläroverk skall uppmärksammas. För representativitetens skull ges mer perifera real- och kommunala mellanskolor och gymnasier plats i undersökningen.

Sedan statens provskola Nya Elementar mist mycket av sin ursprungliga profil fick reformpedagogiken, med inspiration från Ellen Key, fäste vid Whitlockska samskolan och Göteborgs högre samskola. Till dem som verkade för en metodisk förnyelse vid läroverken hörde Nils Hänninger, nordist, undervisningsråd och flitig utgivare av läroböcker och antologier i modersmålet. Han var en moderniseringsivrare med intresset riktat mot USA, vars undervisningsväsen han studerat på plats, 1939 lät han publicera *Ny skola – och gammal*, ett försök att föra in delar av folkskolans arbetssätt i läroverken. Hänninger ingick i redaktionen för den Göteborgsbaserade pedagogiska tidskriften *Skola och samhälle* och var medlem av *The New Education Fellowship*, vars svenska gren döptes till *Förbundet för ny uppfostran*. Samuelsson går vidare och pekar på nytänkande hos välmeriterade, disputerade lektorer. Där återfinns Ernst Söderlund vid Södra Latin, senare professor i ekonomisk historia. Till sammans med Hänninger gav han ut *Arbetsuppgifter i svensk historia för realskolan*.

Andra som presenteras som nydanare är Birger Lövgren vid Södra Latin, Carl Danielsson i Norrköping, Bjarne Beckman i först Skara, sedan Strängnäs, Ragnar Gullstrand i Nyköping, Lundsbergsrektorn Einar Gauffin samt Gunnar Hesselén, Sverker Arnoldsson, Helge Gullberg och Gösta Johansson, alla under en period verksamma i Göteborg, progressivismens kanske starkaste fäste, dock främst inom folkskolesfären. Samuelsson är angelägen att påpeka att reformsinnade pedagoger fanns på mer perifera orter såsom i Värnamo, Eksjö, Filipstad, Arvika, Bollnäs och Skellefteå, där under en period Maj Bosson-Nordbö, senare undervisningsråd, verkade.

Undervisningen i historia blev mer problematiserad men utifrån gängse kanon med nationsbyggande, kungagestalter, krig och utrikespolitik i fokus. Traditionella tvistefrågor som Stockholms blodbad, forskningens skiftande syn på Gustav Vasa, Gustaf II Adolf och Karl XII kunde debatteras. Kvinnliga läroverksprofiler som Beth Hennings, rektor för Stockholms Södra flickläroverk, Greta Hedin vid Göteborgs flickläroverk och Dagmar Lange vid Nya Elementar för flickor, känd som deckarförfattaren Maria Lang, fann inriktningen ensidig och ville ge större utrymme åt sociala frågor och kulturutveckling. Därtill fanns kritik mot att undervisningen sällan nådde fram till nutiden. I sina memoarer skriver södralatinaren Tomas Tranströmer, att aktuella världshändelser knappast berördes men att det var annorlunda i kollegierummet, där andra världskriget också utkämpades.

Latent fanns en politisk dimension i skoldebatten i så måtto att de reformsinnade lutade åt mer vänsterfrälst liberalt håll. Progressivismen med dess aktivitetspedagogik och arbetsskola rönt motstånd och där förekom extrem-

fall såsom dess ihärdige kritiker Georg Brandell, pedagogiklektor vid Uppsala folkskoleseminarium. Han hamnade så långt ut i den politiska öknen att han 1947 publicerade den nazivänliga och famösa *Hitler och hans verk*.

Johan Samuelssons bok innehåller flera olyckliga formuleringar som skulle kunna upptäckts vid en mer noggrann korrekturläsning. Att Norrköpingsrektorn Carl Danielsson får sitt förnamn stavat ömsevis med C eller K är måhända en petitesse. Värre är att Simon Erlandsson, vid 30-talets slut redaktör för Tidning för Sveriges läroverk, läroboksförfattare och senare rektor för Nässjö läroverk, fått sitt namn omkastat till Erland Simonsson. Då det gäller de kända akademikersläkterna Weibull och Ahnlund har det blivit hopp mellan generationerna, såtillvida att de korrekta namnen Nils Ahnlund och Lauritz Weibull bytts ut mot Knut Ahnlund och Martin Weibull. Den debattglade ofta förekommande Birger Lövgren har placerats på Norra i stället för Södra Latin. Att det två gånger talas om slaget vid Brömsebro får ses som en horrrör. Av sammanhanget framgår att det inte är freden i Brömsebro som avses utan slaget vid Stångebro.

Att i en tid då lärarna i början av sin karriär ideligen bytte skola – det har talats om undervisningsrallare – placera dem på rätt läroanstalt kan vara problematiskt. Jag blir förbryllad då Gunnar Hesslén, en gång min rektor på Göteborgs Latinläroverk/Hvitfeldtska och hans kollega Sverker Arnoldsson, lektor på Realläroverket/Vasa gång på gång placeras på Göteborgs högre samskola. Förklaringen syns vara att de varit timplärare där och medverkat i skolans årsredogörelser. Erik Brännman placeras på Södra Latin fastän det av notapparaten framgår att han verkade i Gävle, tillhörande skolans profiler. Om Gösta Johannesson är det korrekt att han under 1940-talet verkade vid Göteborgs högre samskola men kanske kunde det ha tillagts att hans lärargärning huvudsakligen var förlagd till hemprovinsen Skåne. Erik Sandberg gjorde förvisso i unga år sina lärospån i Stockholm och Uppsala, men det kunde ha nämnts att hans karriär gick vidare till prestigefyllda rektorat i Falun och Västerås. Det hade varit till fördel om de reformsinnade lärare som ideligen återkommer hade getts en fylligare presentation. Ett motargument kan förstås vara att det inte är personerna som är så centrala utan de innovativa inslagen i sig som källkritik, ämnessamverkan, grupparbeten, studiebesök, exkursioner, småningom beting.

Det var under 60-talet med dess gymnasiereformer dessa företeelser slog igenom, med ledigare stil och med större samarbetsanda mellan lärare och elever. I en intervju 1970 framhöll tre gymnasierektorer de livliga lektionsdebatterna i kontroversiella frågor som kunde förekomma. Som exempel angavs hur en diskussion kunde föras kring Guatemalas politiska och ekonomiska utveckling, fastän få kände till landets geografiska läge.

Trots brister i akribin är det ett intressant forskningsfält Samuelsson beträtt. Det är framför allt de enskilda lärarnas vardagliga undervisningspraxis som belysts. Det är välkommet att den schablonbild vi matats med blir ifråga-

satt. Här föreligger dock ett mörkertal som försvårar att nå full klarhet, då det är osannolikt att lärare lät redovisa sina lektioner lika systematiskt som prästerna sina predikningar.

Hur vittnesgilla mina egna skolminnen är kan ifrågasättas men de hänför sig till senare delen av den period Samuelsson analyserar. Den progressivism jag upplevde på Karl Johansskolan i Majorna, som benämns Nordens pedagogiska Mecka, var av bästa märke, frigörande, med noggrann kunskapskontroll och strikt disciplin utan ringaste stök. Erik Gunnar Asplund var skolans berömde arkitekt och i dess ledning fanns överläraren Elof Lindälv, som ingick i redaktionen för *Skola och samhälle* och bland lärarna reformpedagogen Ester Hermansson, medlem av 1946 års skolkommision och nämnd i Samuelssons studie. Här fanns inte mycket gemensamt med den progressivismens flumvariant som grasserade under 70-talet och som Kjell Espmark träffande karikerat i sin roman *Lojaliteten*. Skall jag sedan betygsätta provårsläroverket *Hvitfeldtska*, där jag tog studenten 1957, finns inte mycket att säga om progressivism. Den existerade knappast men där fanns andra kvaliteter.

Bidraget från Samuelssons historiska studie till dagens skoldebatt är troligtvis begränsat. Progressivismen är inte så välsedd i en tid då större lärarauktoritet eftersträvas med fokus lagd på kunskap i traditionell mening. Det finns en önskan bland lärare på fältet att få återkomma som ämneskunniga, pedagogiskt insiktsfulla, undervisare i stället för ständigt rapportskrivande coacher.